

УДК 821.111(73+72)-312.4.09

Рахнянський В.В., аспірант Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського, викладач Національного університету кораблебудування ім. адм. Макарова

Образ осені в романі Р. Анаїї “Осінь на Ріо Гранде”

Рудольфо Анаїю називають “хрещеним батьком” літератури чикано. Система образності в його творчості відбиває особливості світовідчуття мексикано-американців. У даній статті пропонується інтерпретація образу осені в романі Р. Анаїї “Осінь на Ріо Гранде”. Тракткування цього образу досліджується з двох точок зору: міфологічних уявлень чикано і архетипного аналізу.

Rudolfo Anaya is a “godfather” of Chicano literature. Anaya’s imagery system in his creative activity reflects the peculiarities of Mexican – American world perception. The article focuses on the interpretation of an image of autumn in the novel Rio Grande Fall. The interpretation is shown from two points of view: Chicano mythology and archetypal analysis.

“Якщо мені судилося бути письменником, то це завдяки голосам мого народу, які є частиною мого прагнення, мого пошуку”, – так написав у своєму автобіографічному есе прозаїк, драматург, поет, а нині і професор англійської філології в університеті Нью-Мексико Рудольфо Анаїя, творець літературного світу чикано. В результаті детального вивчення ним етноісторії мексикано-американців, їх культури, філософії буття в його творчість прийшли ацтекський і мексиканський міфи, барвіста, енергійна мова, магичні ритуали, вірування, своєрідні жанрові форми, система стійких образів-символів, що є основою цілісного бачення світу чикано.

Свій погляд на вирішення центральних питань будь-якої етнічної літератури (пошук своєї ідентичності і культурних коренів, асиміляція, створення прообразу майбутнього) Р. Анаїя висловлює у своїй “містичній” прозі, де мови міфу, магії та символів дозволяють дослідити таємницю життя, зіставити культурні спадщини різних народів. Образності в творчості Анаїї відведена особлива роль: вона є інструментом, який допомагає висвітлити еволюцію духовного розвитку людини і народу, розшифрувати загальнокультурні проблеми.

У даній статті пропонується інтерпретація образу осені в романі Р. Анаїї “Осінь на Ріо Гранде”[4]. Цей роман є другим із серії “містичних” детективних романів про Сонні Бака, мексикано-американського детектива, який вперше з’явився у романі Анаїї “Зіа Саммер”.

Тракткування образу осені в статті досліджується з двох точок зору: традиційної, в якій основою є міфологічні уявлення конкретного народу (в нашому випадку американців мексиканського походження), і з точки зору архетипного

аналізу. Для цілей цього останнього ми спиралися на погляди відомого канадського науковця Н. Фрая, який у своїй праці “Анатомія критики” [6] дає детальний опис чотирьох основних нарративних модусів (романс, комедія, трагедія, сатира плюс іронія). Міф осені співвідноситься з трагічною розповідною категорією літератури. Р. Анаїя створив у романі яскраві анімалістичні образи Ворона та Койота, які є священними тваринами для північних американців (індіанців), образи природи та життєвого циклу (ріки, сонця). Знайшли місце в романі й символи культури чикано (Гвадалупська Богоматір, Ла Йорона, Ацтлан – свій варіант мрії американського континенту). Та все ж центральним є образ осені. “Осінь” заявлена у назві твору, події розгортаються протягом жовтня і, нарешті, це улюблена пора мексикано-американців, про це згадує автор у романі : “Осінь – найприємніша пора року в долині Ріо Гранде, вона зачаровує кожного, хто завітає до Нью – Мексико” [4; 21], “Для кожного чикано осінь є часом миру, спокою і домашнього затишку” [4; 115].

Дія роману розгортається у двох вимірах, як у більшості творів Анаїї, – об’єктивній та магичній реальностях. У творі майстерно поєднані магичний реалізм та риси класичного та постмодерністського детективу. Письменник вдало використав переваги подібного симбіозу – події подані в ретроспекції, у центрі розповіді – долі персонажів, чикано трьох поколінь, які зламани конфліктом між своїм внутрішнім світом і світом зовнішнім, між дійсністю бажаною і тією, що встановлена соціальним оточенням, твір насичений спогадами героїв про своє минуле, ностальгією за ним. За Н. Фраєм, це головні ознаки трагедійного твору, що зумовлюють високе на-

пруження психологічних переживань персонажів [6; 238].

Але у зустрічах із минулим у романі закладено не тільки наслідування зразку, але й полеміка з ним. Здається, чикано давніх часів, які не бажали вливатися в американське суспільство та жили у своїй “не-місцевості”, було легше, ніж їх нащадкам, які розуміють свою долю і своє місце в сучасній Америці. Р. Анайя підкреслює: всемогутня доля – маркер більшості трагедій – вирішила, що для чикано прийшов час для вирішення соціально-політичних і культурних проблем, які торкаються окремої людини і всієї спільноти. Америка народилася як країна іммігрантів і, згідно із написом на статуї Свободи, запрошує до себе “голодних, втомлених і скривджених”. У Сполучених Штатах і сьогодні найбільш потужно відчувається присутність потоку нових переселенців. Намагаючись адаптуватися до незвичайного для них способу життя і менталітету, вони збагачують цей менталітет багатом, що принесли зі своєї “старої батьківщини”, одночасно переймаючи і типові особливості американського мислення і культури. Американці іспанського походження, Hispanics – найбільша національна меншина в США. А Chicanos серед них посідають особливе місце. Сполучені Штати для сучасного чикано є вже єдиною батьківщиною, але іноді генетична пам'ять підказує, що десь за Ріо Гранде знаходиться втрачений рай, із якого його предків вигнали якись надсили. Вихідці з Мексики згадують про своє коріння: “Адже ми, спадкоємці ацтеків та майя, були на цій землі першими. Потім прийшли іспанці, потім ви, “уоспи” (від англійського WASP – “білий американець англосаксонського походження та протестантського віросповідання”).

Історія мексикано-американців (сучасних чикано) розпочинається з 1848 року, коли Сполучені Штати Америки за анексією здобули велику частину території Мексики вздовж кордону від Браунсвілла (Техас) до Тіхуани на Тихому океані, в цілому п'ять штатів: Техас, Нью-Мексико, Колорадо, Арізону, Каліфорнію. Передісторія чикано повертає нас до ацтеків і майя, до іспанських конкістадорів. Французька дослідниця культури чикано М. Рокард висловила думку, що Південний Захід Сполучених Штатів Америки для мексикано-американців “назавжди залишається Чиканоландією, де колись їхні пращури жили у злагоді один з одним і природою” [7; 79].

Детективний сюжет роману переміщується у сферу пошуків героєм особистісної ідентичності, своєрідної реконструкції біографії і культурної спадщини мексикано-американців у цілому. Фабула роману проста: під час фієсти повітряних куль в Альбукерке, що організовують щорічно восени, трапляється серія вбивств. До справи їх розслідування долучається Сонні. Це зму-

шує його стати на зловісний шлях, що веде до світу чорної магії, корупції, наркобізнесу. У сюжеті присутні інші ключові топоси жанру: кіднепінг, “російська” загроза, небезпека ядерного вибуху, тероризм, експериментування з новітніми технологіями у галузі генетики людини. Здійснення помсти за допомогою потойбічних сил та практика спіритуалізму, представлена у діях ворожки Лоренци та дона Елізео, встановлюють порядок у світі. Таку ознаку твору Н. Фрай класифікував як типову для трагічного нарративу [6]. Образ героя подано у динаміці. Протягом твору він зазнає еволюції: через своїх духовних вчителів він відкриває світ своїх предків, цілісність неповторної культури. Завдяки цьому Сонні звільняється від відчуття емоційної роздвоєності. Після зустрічі з цими “духовними провідниками” Сонні усвідомлює, що весь його попередній життєвий досвід закорінений в емоційних спогадах дитячих років. Цим Р. Анайя стверджує: все починається з рідної домівки.

Образ осені можна розглянути через інший, новий для європейської художньої свідомості образ Ла Йорони. У роботі російської дослідниці Т. Воронченко “Мексикано-американський феномен у літературі США” [2] йдеться про основу цього ацтекського міфу. Блукаючий привід матері, яка оплакує своїх дітей, “її крики і плач є передвісниками нових людських жертв” [2; 151]. Мотивами, пов'язаними із переказами про Ла Йорону, насичений фольклор Південного Заходу Америки. Присутність Ла Йорони у культурному просторі мексикано-американців настільки велика, що 10 травня, в День Матері, згадують і її, незважаючи на те, що “серед блукаючих привидів найбільш жахлива ця жінка, яка блукає ночами у пошуках своїх дітей” [2; 152]. Щодо форми втілення образу Ла Йорони у фольклорі, а потім і в літературі, то тут спостерігається певна лінійна закономірність. Як правило, Йорона – невтішна матір, яка розшукує своїх дітей (яких вона сама ж і вбила) – одна лінія, або небезпечна для людини сирена (що поглиблюється її визначним вампіризмом) – друга лінія [2]. В текстуальному просторі твору згадується, що осінь – це час Ла Йорони. В образі Сонні та його стосунків із природою Р. Анайя відтворює міфологічні мотиви цього жіночого персонажу (“присутність ріки” у почуттях та снах героя, її голос у крику пугача). Символізм міфу та зв'язок із семантикою осені в романі реалізується таким чином: Ла Йорона оплакує своїх дітей, які потрапили у лабету сучасного техногенного світу і шукають своє “я”, роблячи спроби самовираження. У філософсько-художньому осмисленні авторів чикано сучасний світ, створений в результаті поступового руху європейської (західної) цивілізації, виглядає жорстким, технократичним, із відчуженням у людських відносинах. У романі тра-

гічним представлене і саме осмислення історії чикано.

Отже, ми спробували навести ознаки, які характеризують цей роман як трагічний за наративною категорією літератури, спираючись на положення Н. Фрая. Так, у міфологіях більшості народів (зокрема, в західній традиції) осінь – це час відмирання, туги, скорботи. “Словник літературних символів” М. Фарбера розповідає, що осіння пора асоціюється із закінченням життєвого циклу, смертю [5; 17]. Але цей погляд стосовно культури чикано, здається, потребує коригування. Першим контраргументом може бути присутність сонця майже в усіх описах природи роману та взагалі в системі символів мексикано-американців, яка співвідноситься з радістю, оптимістичним світосприйняттям. Образ сонця поетизований і філософськи асоціативний; у ньому втілені ідеї перемоги дня над ніччю, життя над смертю, братерства над відчуженням [2]. М. Рокард небезпідставно ефектно дає назву книзі про творчість мексикано-американських авторів “Діти Сонця” [7]. Розкриваючи символіку назви, вона пише: “Література чикано сфокусована на всепроникаючому сонці” [7; 356]. В цьому докорінна відмінність літератури чикано від європейської літератури, насиченої “*memoriam mori*” (lat. – пам’ятай про смерть) і екзистенціалістськими мотивами. Попри напружений сюжет, коли герої опиняються на межі смерті, сонце залишається образом надії на нове життя. Автор дає відчуття “сонце, що висить над обрієм”, “спекотні сонячні промені, які торкаються жителів Ріо Гранде”, “гарячий сухий вітер” [4]. Символічно, що сонце і світло – постійні супутники Сонні Баката, його друзів.

Другим “проти” у трактуванні образу осені як трагедії для мексикано-американців може стати думка П. Топера, який у своїй статті “Трагічне у мистецтві XX століття” [3] говорить, що “латиноамериканська культура, насичена фольклорними мотивами і міфологічними уявленнями, має свої характерні особливості трактування сфери трагічного, які перетворюють її на дуже далеку від звичного європейського сприйняття” [3; 374]. На підтвердження цього

згадаємо хоча б найпопулярніше мексиканське свято День Мертвих. У ньому відбилося своєрідне ставлення мексиканців до смерті. Цей день перетворився на радісне свято, із дитинства знайомий кожному мексиканцю карнавальний образ смерті, що сміється, відтворює образ всемогутнього часу, який знову і знову приносить світу загибель і відродження, – образ, що розкриває саму сутність народного життєсприйняття і втілює давньоацтекську концепцію єдності життя і смерті.

Але треба зауважити, що такий погляд на єдність життя і смерті притаманний не тільки латиноамериканській традиції. Він був характерний практично для всіх архаїчних суспільств, а потім, із зростанням індивідуалізму, це прийняття смерті як частини життя атрофувалося. А ось в Мексиці воно збереглося. М. Бахтін у своїй книзі “Творчість Франсуа Рабле і народна культура середньовіччя і Ренесансу” [1] пише: “Учасник карнавалу – народ – абсолютно веселий господар землі, що залита світлом, тому що він знає смерть тільки таку, що таїть у собі нове народження, тому що він знає веселий образ становлення і часу. Учасники карнавалу об’єктивно дотичні народному відчуттю своєї колективної вічності, свого земного історичного народного безсмертя і безперервного відновлення росту” [1; 275].

Компаративістські дослідження доводять, що роль традиції у сприйнятті трагічної субстанції життя дуже велика. Таким чином, розглянутий у нашій статті образ осені (на прикладі твору “Осінь на Ріо Гранде” Р. Анаїя) може сприйматися як трагічний із точки зору європейської (західної) традиції, або ж можна інтерпретувати його як радісну, красиву пору року, метафору часу зрілості і підбиття життєвих підсумків окремої людини або цілого народу. Ці дві протилежні точки зору цілком співвідносяться із мультікультурною моделлю кінця XX – початку XXI століть, яка створює сприятливі умови для взаємопроникнення різних культурних парадигм, що і примушує сучасне літературознавство переосмислювати зміст звичних традиційних канонів європейського художнього мислення.

Література

1. Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. – М., 1990. – 580 с.
2. Воронченко Т. В. Мексикано-американский феномен в литературе США. – М.: МГУ, 1992. – 232с.
3. Топер П.Г. Трагическое в искусстве XX века // Художественные ориентиры зарубежной литературы XX века / Общ. ред. А.Б. Базилювского, Ю.Н. Гирина и др. – М. : ИМЛИ РАН, 2002. – 568 с.
4. Anaya R. Rio Grande Fall. – N. Y. : Warner Books, 1997. – 360 p.
5. Farber M. Dictionary of Literary Symbols. – Cambridge University Press, 1998. – 305 p.
6. Frye N. Anatomy of Criticism: Four Essays. – London: Penguin Books, 1990. – 291 p.
7. Rocard M. The Children of the Sun. – Tucson: Arizona University Press, 1989. – 273 p.